

КУЦИК К. В.,кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.91/.95:347.92

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.14>**ПІДСТАВИ НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ
У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ
ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто деякі підстави надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку за цивільним процесуальним законодавством України. Зокрема, проаналізовано чинні норми законодавства, які передбачають підстави проведення психіатричного огляду, надання амбулаторної психіатричної допомоги та госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги у разі, якщо особа не дає на це своєї усвідомленої згоди. Також здійснено аналіз запропонованих законодавчих ініціатив у даному напрямку, виходячи із актуальності проблематики забезпечення прав осіб із ознаками психічних розладів.

Встановлено, що надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку здійснюється з дотриманням Закону України «Про психіатричну допомогу» та у відповідності до положень Цивільного процесуального кодексу України. Разом із цим, зважаючи на певну недосконалість, деякі їхні норми потребують оновлення, що зумовлено необхідністю дотримання прав особи, пацієнта, а також презумпції психічного здоров'я.

Проект Закону України від 25.05.2020 року № 3536 пропонує розширити перелік визначених Законом України «Про психіатричну допомогу» підстав надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, додавши: систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності членів її сім'ї, родичів; систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності інших осіб та/або громадського порядку; систематичне створення особою з ознаками психічного розладу небезпеки для самої себе чи оточуючих. Однак, невизначеність термінологічного апарату законопроекту та наявність певних ризиків щодо порушення прав психічно хворих осіб вказує на необхідність подальшого дослідження правового регулювання підстав та порядку надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Ключові слова: окреме провадження, психічне здоров'я, психічний розлад, презумпція психічного здоров'я, психіатрична допомога, психіатричний огляд, амбулаторна психіатрична допомога, госпіталізація особи до закладу з надання психіатричної допомоги, підстави надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Kutsyk K. V. Grounds for providing psychiatric aid for a person in compulsory order according to the civil procedural legislation of Ukraine

The article examines grounds for providing psychiatric aid for a person in compulsory order according to the civil procedural legislation of Ukraine. In particular, the current legal norms, which regulate the procedure for conducting

a psychiatric examination, providing outpatient psychiatric care, and hospitalization in a psychiatric care facility in the event that a person does not give his informed consent to this, are analyzed. An analysis of the proposed legislative initiatives in this direction was also carried out, based on the relevance of the issue of ensuring the rights of persons with signs of a mental disorders.

It has been established that providing psychiatric aid for a person in compulsory order predicted to a person in compliance with the Law of Ukraine «On Psychiatric Care» and in accordance with the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine. At the same time, considering to certain imperfections, some of its norms need to be updated, which is due to the need to respect the rights of the individual, the patient, as well as the presumption of mental health.

Draft Law of Ukraine dated by May 25, 2020 № 3536 proposes to expand the list of grounds for providing psychiatric aid for a person in compulsory order provided by the Law of Ukraine «On Psychiatric Care» by adding: systematic violation by a person with signs of a mental disorder of the normal life activities of his family members and relatives; systematic violation by a person with signs of a mental disorder of the normal life activities of other persons and/or public order; systematic creation by a person with signs of a mental disorder danger to himself or others.

However, the uncertainty of the terminological apparatus of the Draft Law of Ukraine and presence of certain risks regarding the violation of the rights of mentally ill persons indicate urgency for further research into the legal regulation of the grounds and procedure for providing psychiatric aid for a person in compulsory order.

Key words: *separate proceedings, mental health, mental disorder, presumption of mental health, psychiatric care, psychiatric examination, outpatient psychiatric care, hospitalization of a person in a psychiatric care facility, grounds for providing psychiatric aid for a person in compulsory order.*

Вступ. Закон України «Про психіатричну допомогу» закріплює презумпцію психічного здоров'я, відповідно до якої кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим Законом та іншими законами України (ст. 3). Зважаючи на це, кожному, хто потребує надання медичної допомоги, в даному випадку – психіатричної, така допомога повинна бути надана, при цьому – із дотриманням принципів законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, добровільності, доступності та відповідно до сучасного рівня наукових знань, необхідності й достатності заходів лікування, медичної, психологічної та соціальної реабілітації, надання освітніх, соціальних послуг [1].

Варто звернути увагу на принцип добровільності надання і, відповідно, отримання психіатричної допомоги. Без сумніву, він повинен реалізовуватися через усвідомлену згоду особи на отримання різного роду психіатричної допомоги, втім, слід зважати на випадки, коли особа не усвідомлює необхідності отримання психіатричної допомоги в силу особливостей наявного в неї психічного розладу чи його загострення, коли зіштовхується із подібним станом вперше, так як раніше у неї його діагностовано не було, а тому отримати її згоду на надання психіатричної допомоги буває вкрай проблематично.

Зважаючи на це законодавцем передбачена процедура надання психіатричної допомоги у примусовому порядку. Основні положення щодо підстав, виду та особливостей надання такої допомоги закріплені у вищезгаданому Законі України «Про психіатричну допомогу», а також у главі 10 розділу IV ЦПК України, який регламентує процедуру розгляду заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. Аналіз згаданих нині діючих положень законодавства, а також судової практики у даній сфері вказують на певну дискусійність норм права, які потребують оптимізації. Наявність деяких напрацювань законотворців у сфері вдосконалення процедури надання психіатричної допомоги у приму-

совому порядку є свідченням актуальності зазначеної проблематики, зважаючи на те, що питання психічного здоров'я населення та надання швидкої і дієвої психіатричної допомоги тим, хто її потребує, набуває неабиякого значення виходячи із реалій воєнного сьогодення. Зокрема, у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку подання та розгляду заяв про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку» від 25.05.2020 року № 3536 (далі – проект Закону України від 25.05.2020 року № 3536) запропоновано деякі ініціативи, спрямовані на вдосконалення процедури надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, які, однак, не є вичерпними та досконалими.

Питання захисту цивільних прав, свобод та інтересів особи в порядку окремого провадження були предметом наукових розвідок багатьох цивілістів, однак, конкретно додержанню та захисту прав людини у сфері надання психіатричної допомоги в примусовому порядку присвячені деякі праці таких науковців й практиків, як: О. Богатирьова, А. Галай, В. Комаров, А. Тесленко, О. Прасов, Ю. Притика, Н. Рибалка, І. Сказко, С. Стеценко, М. Ясинюк. Втім, наявний науковий доробок у даному напрямку, безумовно, повинен актуалізовуватися, враховуючи виклики часу та новелізацію законодавства.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз підстав надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку, передбачених як чинними нормами національного законодавства, так і запропонованими законотворцями у відповідному проекті Закону в контексті вдосконалення самої процедури надання психіатричної допомоги особі без її усвідомленої згоди та дотримання при цьому її законних прав та інтересів.

Результати дослідження. Надання особі психіатричної допомоги повинно здійснюватися із дотриманням принципів надання такої допомоги, які визначені у ст. 4 Закону України «Про психіатричну допомогу» та презумпції психічного здоров'я, закріпленій у ст. 3 цього ж Закону. Держава гарантує особі, яка страждає на психічний розлад, забезпечення захисту її прав, свобод і законних інтересів, а також безоплатне надання медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, в тому числі безоплатної діагностичної, консультативної, лікувальної, реабілітаційної допомоги в амбулаторних і стаціонарних умовах [1].

Психічним розладом, відповідно до ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу», є розлад психічної діяльності, визнаний таким згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті. Водночас, Законом уточнено, що тяжким психічним розладом є розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку [1]. Відтак, за наявності зазначених розладів здоров'я особі гарантовано повинна бути надана психіатрична допомога. До речі, варто зауважити, що у спеціальному законодавстві не міститься визначення поняття «психічне захворювання», хоча досить часто саме на наявність такого захворювання посилаються як на підставу надання/отримання психіатричної допомоги.

Надання психіатричної допомоги особі може бути здійснено як за її усвідомленої згоди, так і у примусовому порядку. Під усвідомленою згодою особи слід розуміти згоду, вільно висловлену особою, здатною розуміти інформацію, що надається доступним способом, про характер її психічного розладу та прогноз його можливого розвитку, мету, порядок та тривалість надання психіатричної допомоги, методи діагностики, лікування та лікарські засоби, що можуть застосовуватися в процесі надання психіатричної допомоги, їх побічні ефекти та альтернативні методи лікування тощо [1]. Виходячи із викладеного, у всіх інших випадках, тобто поза усвідомленою згодою особи, психіатрична допомога надаватиметься примусово. Саме тому, виконуючи вимоги Закону та слідуючи принципам надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, з метою дотримання законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, а також необхідності і достатності заходів лікування мають бути чітко сформульовані підстави надання такої допомоги особам, які не надають своєї усвідомленої згоди на неї.

Серед видів психіатричної допомоги, яка може бути надана особі у примусовому порядку, є психіатричний огляд, амбулаторна психіатрична допомога, госпіталізація особи до закладу з надання психіатричної допомоги. Варто зауважити, що в контексті дослідження підстав надання психіатричної допомоги саме в примусовому порядку у статті не розглядатимуться примусові заходи медичного характеру, передбачені ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу», зважаючи на те, що вони застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених, зокрема, Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України, що виходить за межі теми та мети цієї наукової розвідки.

У ЦПК України вказано, що заява лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду особи у примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження в примусовому порядку, заява представника закладу з надання психіатричної допомоги про госпіталізацію особи до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку та заява про продовження такої госпіталізації подаються до суду за правилами підсудності, передбаченими ст. 339 Кодексу, за умов, визначених Законом України «Про психіатричну допомогу». А у ст. 340 Кодексу прямо вказано на необхідність зазначення встановлених законом підстав для надання психіатричної допомоги у примусовому порядку при зверненні до суду із відповідною заявою. Окрім того, законодавець вимагає надання: до заяви про психіатричний огляд або надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку – висновку лікаря-психіатра, а про продовження примусово амбулаторної психіатричної допомоги, про примусову госпіталізацію, її продовження – висновку комісії лікарів-психіатрів та інші відповідні матеріали [2].

Згаданий вище Закон України «Про психіатричну допомогу» визначає такі підстави для надання психіатричної допомоги особі без її усвідомленої згоди (або згоди її законного представника):

- психіатричний огляд особи – у випадках, коли одержані відомості дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність, або завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги (ч. 3 ст. 11 Закону);
- амбулаторна психіатрична допомога – у разі встановлення в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги (ч. 2 ст. 12 Закону);
- госпіталізація особи до закладу з надання психіатричної допомоги може бути здійснена, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність (ст. 14 Закону) [1].

Таким чином, узагальнюючи вище наведене, підставами надання психіатричної допомоги особі без її усвідомленої згоди (у примусовому порядку) є:

- неспроможність такої особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність;
- вчинення чи наявність реальних намірів вчинення такою особою дій, що являють собою безпосередню небезпеку для неї;
- вчинення чи наявність реальних намірів вчинення такою особою дій, що являють собою безпосередню небезпеку для оточуючих;
- загроза завдання значної шкоди здоров'ю такої особи у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги, в тому числі у випадку встановлення у такої особи тяжкого психічного розладу.

Судова практика свідчить про те, що, як правило, найчастішими є звернення до суду із заявою або про примусовий психіатричний огляд особи, або про її госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку. Серед підстав для звернення – вчинення особою, дій, що являють собою безпосередню небезпеку для оточуючих, загроза завдання значної шкоди здоров'ю особи у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги [3], або вчинення особою, у якій вже діагностовано тяжкий психічний розлад, дій, що являють собою безпосередню небезпеку для оточуючих [4]. Отже, вчинення дій, які становлять безпосередню небезпеку для самої особи, її психічного здоров'я, чи оточуючих є чи не найпоширенішими підставами для звернення до суду із заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку. При цьому такі дії чи наміри їх вчинити можуть мати найрізноманітніші прояви.

Так, у справі, яка розглядалася Київським районним судом м. Полтави, відкритій за заявою лікаря КП «Обласний заклад з надання психіатричної допомоги Полтавської обласної ради» про госпіталізацію в примусовому порядку ОСОБА_1, вимоги надання психіатричної допомоги у примусовому порядку ОСОБА_1 лікар обґрунтовував наявністю тяжкого психічного розладу, внаслідок якого ОСОБА_1 виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для оточуючих. Такими діями, згідно обставин справи, були: пошкодження чужого майна, погрози фізичною розправою перехожим. ОСОБА_1 «ходив по вулиці з ножем та кидався на людей, погрожував їм фізичною розправою». Зазначені факти були підтверджені працівником поліції на основі зафіксованих неодноразових звернень громадян, а також родичами ОСОБА_1, які також вказали, що «...на даний момент йдуть постійно погрози батькам та рідному брату в убивстві. Після того, як викрав ключі від дому у дружини, на наступний день приїхав з предметом схожим на ніж та погрожував розправою. Так як в дім він не потрапив, на подвір'ї влаштував безлад, бив посуд і пошкодив авто...». З огляду на викладене, за результатами розгляду справи суд дійшов висновку, що ОСОБА_1, яка хворіє на тяжкий психічний розлад, внаслідок своєї хвороби виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для оточуючих, а тому рішенням від 10.06.2022 року заяву лікаря було задоволено, а ОСОБА_1 госпіталізовано в примусовому порядку до психіатричного стаціонару КП «Обласний заклад з надання психіатричної допомоги Полтавської обласної ради» [5].

При цьому варто взяти до уваги позицію Верховного Суду України у справі № 127/25395/18 за касаційною скаргою ОСОБА_2 на рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 09.10.2018 року та постанову Вінницького апеляційного суду від 28.12.2018 року у справі за заявою КЗ «Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. акад. О.І. Ющенка» про госпіталізацію ОСОБА_1 в примусовому порядку без його згоди. Згідно обставин справи підставами для звернення до суду із заявою про надання ОСОБА_1 психіатричної допомоги у примусовому порядку було вчинення дій, що являють собою безпосередню небезпеку для особи та для оточуючих («не спить вночі, є агресивним до оточуючих, загрожує дружині фізичною розправою»). Зокрема, 06.10.2018 року автомобілем швидкої допомоги у супроводі дружини ОСОБА_2 та працівника поліції ОСОБА_1 був доставлений до КЗ «Вінницька обласна психоневрологічна лікарня ім. акад. О.І. Ющенка», де після огляду черговим психіатром ОСОБА_1 був госпіталізований для обстеження та лікування у зв'язку з наявністю у нього хронічного розладу, який міг призвести до негативних наслідків для його здоров'я та здоров'я оточуючих внаслідок погіршення психічного стану, у разі якщо особі не буде надана психіатрична допомога. У мотивувальній частині постанови Суд вказав, що надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку шляхом її госпіталізації до психіатричного закладу у примусовому порядку розглядається як позбавлення свободи у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, відтак, особа може бути позбавлена свободи як «психічно хвора» за наявності таких умов: 1) має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; 2) психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; 3) обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні

залежить від стійкості відповідного захворювання. У зазначеній справі судами встановлено, що ОСОБА_1 на обліку як психічнохвора людина не перебуває, раніше не лікувався та звернень щодо нього не було, має можливість самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує його життєдіяльність, на час розгляду справи не проявляє агресію. Як вбачається із матеріалів справи, дані про поведінку ОСОБА_1 зазначені лише у заяві цивільної дружини ОСОБА_2, а тому судами не встановлено, що ОСОБА_1 становить небезпеку для себе і оточуючих та може завдати суттєвої шкоди своєму здоров'ю та життю чи здоров'ю інших осіб внаслідок погіршення його психічного стану. Враховуючи зазначене, колегія суддів погодилася з висновком суду апеляційної інстанції про те, що сама по собі наявність висновку лікарів-психіатрів про ознаки психічного розладу у ОСОБА_1, за відсутності інших належних і допустимих доказів про відповідний стан особи, є недостатньою для ухвалення рішення про примусову госпіталізацію ОСОБА_1 до психіатричного закладу без його усвідомлюваної згоди. Тож постановою Верховного Суду України від 10.09.2020 року у справі № 127/25395/18 касаційну скаргу ОСОБА_2 було залишено без задоволення [6].

Виходячи з вище викладеного, звертаючись до суду із заявою про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку потрібно навести факти та надати докази необхідності такої допомоги, що не вичерпується лише висновком лікаря-психіатра. Якщо мова про вчинення дій, які створюють небезпеку для особи чи її оточуючих, то слід навести конкретні, підтверджуючі це, факти, в ідеалі – показання тих самих «оточуючих», рідних та близьких, осіб, з якими особа проводить значну частину часу разом і хто може спостерігати її психічний стан. Також до уваги варто брати відомості від правоохоронців, якщо мали місце випадки звернення до поліції у зв'язку із протиправними діями особи, щодо якої вирішується питання про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку.

Як бачимо, чинні нормативно-правові акти передбачають загальні підстави для надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, втім, судова практика свідчить про необхідність їх уточнення, деталізації, можливо – розширення, зважаючи на потребу, в першу чергу, забезпечення психічного здоров'я громадян.

Зокрема, проектом Закону України від 25.05.2020 року № 3536, серед іншого, пропонується розширити перелік не лише суб'єктів звернення до суду із заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, а й підстав для такого звернення. Так, окрім умов, визначених Законом України «Про психіатричну допомогу», пропонується надати можливість звернення до суду із заявою про надання особі психіатричної допомоги без її усвідомленої згоди також:

- членові сім'ї, родичеві такої особи або іншому громадянину України, нормальна життєдіяльність якого систематично порушується особою з ознаками психічного розладу;
- поліцейському, якщо під час виконання службових обов'язків ним виявлено факти систематичного порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності інших осіб та/або громадського порядку;
- посадовій особі територіального органу поліції, якщо особа з ознаками психічного розладу систематично створює небезпеку для самої себе чи оточуючих [7].

Тобто, як підстави надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку слід розглядати: систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності членів її сім'ї, родичів; систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності інших осіб та/або громадського порядку; систематичне створення особою з ознаками психічного розладу небезпеки для самої себе чи оточуючих.

В цілому ініціативи законодавців зрозумілі, особливо в частині надання можливості звернення до суду правоохоронцям. Таке розширення повноважень останніх доцільне, зважаючи на те, що саме правоохоронці досить тісно контактують із громадянами в силу виконання покладених на них Законом України «Про Національну поліцію» завдань, а тому повинні невідкладно реагувати на будь які порушення і вживати заходи, спрямовані на охо-

рону прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки і порядку тощо в межах своєї компетенції. Так, звернення безпосередньо посадової особи територіального органу поліції до суду для госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги у примусовому порядку може прискорити надання такої допомоги, особливо у випадках загрози завдання значної шкоди здоров'ю такої особи у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй вчасної психіатричної допомоги. Нині законодавством передбачено, що звернутися до суду із відповідною заявою може виключно представник закладу з надання психіатричної допомоги. Відтак, на практиці, може пройти значний період часу від моменту звернення посадової особи територіального органу поліції до відповідного закладу з надання психіатричної допомоги з тим, аби представник останнього, в подальшому, звернувся до суду щодо вирішення питання про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку. Схожа аргументація стосується і надання можливості звернення до суду із заявою про проведення психіатричного огляду особи у примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги або її продовження в примусовому порядку поліцейському, якщо під час виконання службових обов'язків ним виявлено факти систематичного порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності інших осіб та/або громадського порядку[7]. Таку «систематичність» поліцейський може обґрунтувати наявністю зафіксованих у встановленому законодавством порядку звернень громадян щодо протиправної поведінки відповідної особи. Втім, серед практиків згадана пропозиція піддається критиці, виходячи з того, що, у такому випадку, поліцейські повинні розуміти, що таке «систематичне порушення нормальних умов життєдіяльності». Окрім цього, поліцейські мають бути обізнані в ознаках психічних розладів [8].

Дійсно, проект Закону України від 25.05.2020 року № 3536 має певну понятійну невизначеність. Зокрема, ініціаторами законопроекту не визначено, як тлумачити «систематичне порушення нормальних умов життєдіяльності». Виходячи із тлумачення поняття «систематично» – постійно, регулярно [9] «систематичність» слід розглядати як ознаку процесу, який має не одноразовий характер, не винятковий, не поодинокий тощо. Очевидно, у цьому контексті порушення особою з ознаками психічного розладу нормальних умов життєдіяльності слід вважати систематичними, якщо вони мали місце декілька разів. Як приклад, можна звернутися до тлумачення «систематичності», відображеного в постанові Верховного Суду України від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19, де суд звернув увагу на наступне: *«словосполучення “систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства” описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази»* [10].

Дискусійність викликає також конструкція «нормальна життєдіяльність», оскільки саме «порушення нормальної життєдіяльності» членів сім'ї, родичів такої особи, інших громадян України пропонують віднести до підстав надання психіатричної допомоги у примусовому порядку.

З одного боку для кожної окремої особи є своє власне бачення «нормальності» життєдіяльності, тому конкретно визначити, що саме є її порушенням проблематично, проте, з іншого боку, таке визначення потрібне для недопущення будь-якого суб'єктивізму та порушень прав особи – як тієї, щодо якої подана заява про надання їй психіатричної допомоги у примусовому порядку, так і тієї, «нормальна життєдіяльність» якої порушена.

Також, незрозумілою з точки зору законодавчого визначення є конструкція «особа з ознаками психічного розладу». Все ж варто зважати на презумпцію психічного здоров'я, необхідність дотримання, в першу чергу, прав та інтересів особи, та, звісно, відсутність законодавчого визначення згаданого поняття.

Отже, подання заяви до суду щодо надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку повинно завжди відповідати умовам, визначеним у Законі України «Про психіатричну допомогу». Подана у письмовій формі заява має містити відомості, які обґрунтовуватимуть необхідність надання особі того чи іншого виду психіатричної допомоги, із вказівкою на відсутність її усвідомленої згоди на це. Законодавець вказує, що для обґрунтованості такого звернення лікар-психіатр, за запитом, може отримати додаткові медичні та інші відомості щодо особи, для прийняття відповідного рішення [1]. Це зумовлено, в першу чергу, необхідністю дотримання презумпції психічного здоров'я, забезпеченням прав та інтересів особи. Лікар повинен розуміти ситуацію щодо її психічного стану в цілому, адже звертаючись до суду із заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, в першу чергу, йдеться саме про надання особі допомоги у ситуації, коли вона не усвідомлює свого стану, потреби в отриманні медичної допомоги тощо. Звісно, у ситуаціях, коли в особи вже було діагностовано психічний розлад, в тому числі – тяжкий, надання психіатричної допомоги повинно бути невідкладним, оскільки особа може завдати шкоди не лише собі, а й оточуючим. При цьому, надання такої допомоги без усвідомленої згоди особи на це також повинно бути обґрунтованим, аж ніяк не формальним. Не допустима стигматизація особи лише на підставі встановлення у неї психічного розладу – при зверненні до суду із заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку (особливо, що стосується примусової госпіталізації до закладу з надання психіатричної допомоги) потрібно брати до уваги усі обставини, наявні докази, в тому числі висновки лікаря/лікарів щодо психічного стану здоров'я особи, аби не порушити її права та інтереси, при цьому вчасно надати психіатричну допомогу, якої вона потребує.

Висновки. Норми Закону України «Про психіатричну допомогу» та ЦПК України в цілому закріплюють підстави та порядок надання психіатричної допомоги в примусовому порядку. Однак, реальії сьогодення та судова практика вказують на необхідність їх удосконалення. Свого часу законотворцями було підготовано проект Закону України від 25.05.2020 року № 3536, яким, серед іншого, пропонується розширити перелік не лише суб'єктів звернення до суду із заявою про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, а й підстави для такого звернення. Зокрема, до підстав надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку пропонується, також, віднести: систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності членів її сім'ї, родичів; систематичне порушення особою з ознаками психічного розладу нормальної життєдіяльності інших осіб та/або громадського порядку; систематичне створення особою з ознаками психічного розладу небезпеки для самої себе чи оточуючих. Однак, деякі практики вказують на невизначеність термінологічного апарату законопроекту та наявність певних ризиків щодо порушення прав психічно хворих осіб (зокрема, в частині дотримання конфіденційності, інформації про стан здоров'я, врешті – презумпції психічного здоров'я). Крім того, проект Закону не передбачає, яким чином має фіксуватися «систематичне порушення нормальної життєдіяльності», факти порушення громадського порядку особою з ознаками психічного розладу тощо. Зважаючи на викладене, попри наявність законодавчих ініціатив, питання дотримання законності при наданні особі психіатричної допомоги у примусовому порядку не втрачає актуальності, а тому удосконалення правового регулювання підстав та порядку надання такої допомоги буде розглядатися у подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 року № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 23.05.2023)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 23.05.2023)
3. Рішення Котелевського районного суду Полтавської області від 19.11.2020 року у справі № 535/1065/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92959259> (дата звернення: 23.05.2023)

4. Рішення Тернопільського міськрайонного суду від 30.03.2022 року у справі № 607/4249/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103832506> (дата звернення: 23.05.2023)
5. Рішення Київського районного суду м. Полтави від 10.06.2022 у справі № 552/2188/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104708064> (дата звернення: 23.05.2023)
6. Постанова Верховного Суду України від 10.09.2020 року у справі № 127/25395/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91460802?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05%5D (дата звернення: 23.05.2023)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку подання та розгляду заяв про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку: проект Закону України від 25.05.2020 року № 3536. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68928 (дата звернення: 23.05.2023)
8. Мороз А. Аналіз проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку подання та розгляду заяв про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку. *FORPOSTNGO*: веб-сайт. <https://forpost-center.org/analiz-proektu-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-zakonodavchih-aktiv-ukrayiny-shhodo-vdoskonalennya-poryadku-podannya-ta-rozglyadu-zayav-pro-nadannya-osobi-psyhiatrychnoyi-dopomogy-u-prymusovomu-po/> (дата звернення: 23.05.2023)
9. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980): веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/systematychnyj> (дата звернення: 23.05.2023)
10. Постанова Верховного Суду України від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213443&red=1000033faa38c89ba39fba71a8c4d01ec6e1e0&d=5> (дата звернення: 23.05.2023)

